
Мирела Велева/M. Veleva

ОСМАНСКА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА КАТО ЧАСТ
ОТ ИДЕЯТА ЗА ЕВРОПЕЙСКО ОБЕДИНЕНИЕ
ПРЕЗ XVII В.

*Ottoman South-Eastern Europe as a Part of the Idea for
European Unification in the 17th Century*

*Непреодолимото желание за интерпретация на историята е
толкова дълбоко вкоренено, че ако нямаме конструктивен поглед
към миналото, стигаме или до мистицизъм, или до цинизъм*

Проф. Повик

The History of European Idea is of great importance for the contemporary process of integration. The prestige of historical tradition attach legitimacy to the European project, adding cultural and/or civilized aspects to its economical and political dimensions, which stimulate the concept of European community as a community based on the identity. Like any other history, the history of European idea also gives an impulse to identity – in this case to the European identity – presenting series of arguments as well as connected with them facts in this are. Referring to the European identity is the main cause when applying for membership of the Fifth Enlargement. Main reason for the separation of the South-Eastern European countries as an individual community, which is located in Europe but isn't completely European, is the establishment of the Ottoman empire in this part of continent for long period of time. Main purpose of this text is to pay attention upon the fact that interpretation of the idea for united Europe in the past was very different and depends on the initial position of the author, just like recent use of this historical narrative. In this context, South-Eastern Europe under ottoman control could be both object of imperative exclusion and of unconditioned inclusion to the imaginative European community.

Key words: European idea. South-Eastern Europe, European union projects

Историята на европейската идея е от съществено значение за съвременния интеграционен процес. Авторитетът на историческата традиция придава легитимност на европейския проект, добавяйки към неговите очевидни икономи-

чески и политически измерения, културни и/или цивилизационни аспекти, които импулсират разбирането за европейската общност като базирана на идентичност общност. Историческата перспектива на виждането за Европа като единен организъм, както и конструирането на различни схеми за политическа реализация на това единство през вековете добавя аргументи в обосноваването на необходимостта от изграждане на институционализирана европейска общност¹. Реинтерпретацията на вече известни исторически факти е призвана да обрисова една поетична картина из европейското минало, в която европейските елити развиват споделено усещане за общност помежду си отразено в европейската идентичност и са ангажирани с търсенето на механизми за политическо обединение на държавите от континента още от средновековието. В една от известните си речи, посветени на необходимостта от създаване на европейска федерация, Чърчил се позовава на „Великия проект“ за европейско обединение на френския крал Анри IV, за да подчертае обосноваването на своя апел.

Както всяка история, така и историята на европейската идея импулсира идентичността – в случая европейската идентичност – представяйки поредица от аргументи и съпровождащите ги факти в тази посока. По традиция тази идентичност, облечена подобаващо с исторически разказ се използва като аргумент за защита на разнообразни политически претенции. Така както през XIV в. Пиер Дюбоа призовава европейските владетели за християнски съюз, чиято крайна цел е повишаване мощта на Франция, през 50те години на XX в. Де Гол подчертава първостепенното значение на държавите от „Малката Европа“ в европейския интеграционен процес, заради споделената традиция да живеят в общност и да се мислят като такава още от времето на Франкската империя. От друга страна, популярна е тезата, че скандинавските държави донасят голяма доза евроскептицизъм в европейската общност не на последно място и заради липсата на каквато и да било обвързаност на техните общества с европейската идея. Великобритания пък чака дълго в унизителната позиция на молител за членство в ЕИО, заради спецификите на своята културна и административна традиции, които макар да не са основна причина за отхвърлянето на британското членство, са изведени на преден план във френската реторика по неговата аргументация.

Позоваването на европейската идентичност е основен мотив при кандидатурите за членство в Петото разширяване. Съпричастността към европейската идея би трябвало да предизвика от една страна моралната отговорност на държавите от Общността към техните роднини от „европейското семейство“, но същевременно и да внесе успокоение относно еврооптимизма и споделените ценности на страните-кандидатки, което би улеснило интегрирането им². В този контекст, широко разпространена е тезата, че България и Румъния са по-малко европейски (ако изобщо могат да бъдат разглеждани като такива) в сравнение с останалите постсоциалистически държави.

Основен аргумент за отделянето на държавите от Югоизточна Европа в една отделна общност, която е в Европа, но не е съвсем европейска е установяването в тази част на континента на Османската империя и съответно заличаването на средновековните християнски държави там в един немалък период от време. Османското „владичество“, „присъствие“, „робство“ или „иго“, независимо от предпочитанието към въведените в употреба определения, предполага изключването на региона както от европейската духовна общност и от дефиницията за Европа, така и от схемите за осъществяване на институционализирано политическо единство³.

Целта на настоящия текст е да обърне внимание на обстоятелството, че интерпретацията на идеята за обединена Европа в миналото, като резултат от изходната позиция на авторите – от съдържанието, което те влагат в европейското единство и от начина по които си въобразяват Европа – е доста различна, така както е различна и съвременната употреба на този исторически разказ в зависимост от заложените цели. В този смисъл Османската империя може да бъде едновременно обект на категорично изключване, но и на безусловно включване в предвижданата европейска общност в зависимост от приоритетите на обединението. От тази гледна точка аргументация, основана върху императивно изключване на Югоизточна Европа от европейската идея може да бъде подложена на съмнение. За целта (предизвикване на съмнение), изложението е фокусирано върху анализ на няколко от най-популярните в историческия наратив проекти за европейско обединение, в които Югоизточна Европа е включена в предвижданата европейска общност дори когато тази част на континента е доминирана от мюсюлманска държава.

През Средновековието християнската религия заема централно място в живота на европейците. Тя е основополагаща за европейската идентичност – Европа се асоциира с Християнски свят. В този контекст, ранните проекти за европейско обединение са базирани на общата религия и свързаната с нея кръстоносна доктрина и призовават за съюзяване на християнските владетели в името на ефективното противопоставяне срещу мюсюлманското нашествие. Както П. Дюбоа (1306), така и И. Подебрад (1465) се позовават на християнството като основополагаща консолидираща сила в мотивирането на необходимостта от изграждане на Християнски съюз в Европа. “Колкото и да оплакваме съдбата на гръцкото кралство и загубата на Константинопол и други области, все пак ние трябва, щом се стремим към слава, да прегърнем тази възможност (за организиране на кръстоносен поход срещу мюсюлманите б.а) да бъдем наречени защитници и пазители на Христовото име – пише в проекта, носещ името на Подебрад⁴.

Реформацията, унищожава средновековния идеал за християнско единство. Нещо повече, религиозните войни, обхванали обширни части на континента, превръщат религията в причина за разделение и противопоставяне, както между държавите, така и между гражданите вътре в тях. Жестокото проливане на кръв

в името на вярата импулсира търсенето на средства за постигането на мир. По традиция европейското обединение се интерпретира именно като такова средство – проектите за обединена Европа са проекти за постигане на мир посредством изграждане на европейска общност. Става ясно, че принципите на това обединение трябва да са отвъд религията. Е. Крюсе, У. Пен и Д. Белърс, които се разглеждат като автори на проекти за европейско обединение със значителен принос в развитието на тази традиция, изграждат схемите си върху спазването на нови принципи, които според тях съответстват на политическата реалност на континента. Религиозната толерантност и свободната търговия стоят в центъра на техните проекти, измествайки християнското единство и давайки възможност за вливането на ново съдържание в идеята за европейско обединение. Тази интерпретация на обединена Европа не поставя под съмнение включването на Османската империя в предвижданата общност, доколкото тя е видяна преди всичко като икономическа, а не като духовна общност.

Трактатът на католическия монах Емерик Крюсе (Emeric Cruce) “Новият Кинеа – или размишления върху начините и средствата за установяване на всеобщ мир и свободна търговия по целия свят” (*Le nouveau Cynee' ou discours d'estat representant les occasions et moyens d'establir une paix generale et la liberte du commerce par tout le monde aux monarques et princes souverains de ce temps*), публикуван в Париж през 1623 г., още със заглавието си заявява принципите върху чието прилагане би следвало да се работи. Крюсе препоръчва създаването на Асамблея, която да урежда споровете между държавите. Тя трябва да се състои от „посланици на всички суверенни монархии и републики, които да са пазители и гаранци на общия мир”, като се „даде на всеки рангът, който заслужава”. Първо място е отредено на папата, на второ е османският султан като владетел на „втория Рим”, следват германският император и френският крал. Седалището на Асамблеята, според автора, трябва да е във Венеция, защото е неутрална, а решенията трябва да се вземат с мнозинство, след като всички членове се закълнат, че тези решения ще бъдат приети като „неприкосновен закон”⁵.

Поставянето на османския султан сред най-висшите по ранг участници в Асамблеята само по себе си е доказателство за религиозната толерантност, върху която трябва да е изградена предвижданата общност, според Крюсе. Въпреки свещеническият си сан (или точно заради това) той смята, че религията не би трябвало да е се взема пред вид в международните отношения, защото „не е работа на хората да поправят грешките на вярата”, а конфликтите основани на религиозни причини са всъщност политически противоречия, облечени във верска ревност. Основавайки се на убеждението, че хората изповядващи различни религии ”... са замесени от едно и също тесто, от един и същ майстор и са надарени с разум и мирни добродетели”, авторът противопоставя на религиозните войни в Европа вътрешния мир в Османската империя, който според него се

дължи именно на религиозната толерантност между различните вероизповедания⁶.

Крюсе акцентира върху взаимната обусловеност между развитието на свободната търговия и поддържането на мира. „Няма друго занимание, сравнимо по полезност с това на търговеца – пише той – „не трябва да се прави разлика между родното и чуждото производство...Универсалният мир е нужен за свободната търговия, условията за която трябва да са разумни и еднакви навсякъде. Авторът предлага построяване на канал при Суец и уеднаквяване на паричните и мерните единици – „да се договорят общи правила, според които не само златото, но и стоките да имат еднаква стойност във всяка страна”.

Основополагащото значение на свободната търговия и религиозната толерантност за осъществяване на европейското обединение е аргументирано и в проекта на У. Пен. В “Есе върху настоящия и бъдещия мир в Европа” (An Essay Towards the Present and Future Peace of Europe by the Establishment of an European Diet, Parliament, or Estates)(1693 г.) авторът предвижда създаване на Европейски парламент, в който суверенните европейски владетели да изпратят свои представители и където да се решават възникналите спорове. Като английски гражданин Пен е силно ангажиран с икономически аспекти на схемата. Освен че подчертава развитието на свободната търговия като безспорен положителен ефект от осъществяване на неговата идея за институционализиране на европейското съгласие, той смята, че участието в парламента трябва да се определя от икономически критерии. Съставът на този парламент се определя в съответствие с годишния доход на държавите-участнички. Този доход се пресмята въз основа на данъчните книги, на износа и на митническите приходи. Най-голям брой представители би следвало да имат държавите с най-висок доход. Според изчисленията на Пен, Германската империя трябва да изпрати 12 представители, Франция, Испания, Русия, Османската империя – по 10, Италия – 8, Англия – 6, Швеция, Полша, Нидерландия – по 4, Португалия, Дания и Венеция – по 3. За да се избегне корупция, която според автора е твърде вероятна, гласуването трябва да е тайно, като решенията се вземат с 2/3 мнозинство. Това според Пен би трябвало да е парламент на „най-добрата и най-богатата четвърт от познатия свят”⁷.

Освен заради икономическите съображения, които заемат централно място в схемата, допускането на Османската империя в европейския парламент е предпоставено и от привързаността на автора към идеята за религиозна толерантност. Самият той жертва на религиозно преследване заради квакерските си убеждения, Пен поставя тази идея в основата на схемата. Повлиян от разбирането на Лок в „Писма за толерантността” (1689), Пен смята, че религията е личен въпрос, който не може да бъде обект на държавно управление. В неговото разбиране за цивилизовано общество концепцията за „свобода” е основополагаща. Тъй като „справедливостта” или монополът върху политическото насилие е предаден на дър-

жавата, то свободата на съвестта – религиозната толерантност – е логическо следствие от това положение. Въз основа на тези свои идеи Пен се опитва чрез схемата си да покаже как симбиозата между „мир”, „правосъдие” и „правителство” може да бъде приложена на континентално ниво, така както на държавно.

Включването на Югоизточна Европа в проектираната европейска държава не е подложено на съмнение и от Д. Белърс. Неговият проект “Някои основания за една европейска държава” (Some Reasons for an European State, and subtitled Proposed to the Powers of Europe by an Universal Guarantee, and an Annual Congress, Senate, Dyet, or Parliament To Settle any Disputes about the Bounds and Rights of Princes and States Hereafter) (1710 г.) е основан върху прилагането на религиозна толерантност. За разлика от Пен, който обръща внимание преди всичко на икономическите въпроси, обвързвайки европейското обединение с финансови ползи, то Белърс е по-ангажиран с религиозните въпроси. Според него, европейската държава е средство за преодоляване противопоставянето в името на вярата.

За да бъде изградена тази държава, Белърс предлага Европа да бъде разделена на сто еднакво големи кантона и всяка държава да изпраща толкова представители в европейския парламент и толкова големи контингенти в съюзната войска, колкото кантона се намират в нейната територия. Тази нова европейска система бе следвало, според автора да осигури мира на континента, защото отделните държави няма да са в състояние да противоречат на обединените сили на останалите страни членки, ще се гарантира безпристрастност и от всички участнички в проекта ще се очаква разоръжаване до умерено ниво. Основното изискване, което според Белърс би трябвало да бъде изпълнено, за да се реализира неговата идея не е свързано с религия, а с необходимостта от унифициране на политическите системи на страните членки.

Както Пен, така и Белърс се позовават в аргументацията си към проектите за обединена Европа на „Големия проект” на Сюли. Независимо от респекта към схемата, приписвана на френския крал Анри IV, обаче те не приемат категоричното изключване на Османската империя от визираната европейска общност. Това отхвърляне на Югоизточна Европа е основано не само на религиозната ревност на Сюли, но и на неговата загриженост за повишаване на френската мощ. Според френския министър, в Европа има само три вероизповедания, които заслужават да бъдат легитимирани – католицизъм, калвинизъм и лутеранство. Източноправославните народи са схизматици, „чиито богослужения... имат твърде малка прилика с нашите (на европейците б.а.)”, ето защо за включването на Русия „тук не става дума”. Що се отнася до Османската империя, то нейното изключване не само не подлежи на никакво съмнение, но и трябва да бъде обект на кръстоносен поход. Названието „кръстоносен поход”, обаче не е свързано с освобождаване на „християнските братя”, каквито очевидно народите от Югоизточна Европа не са, а със завладяване на тази част от континента, така че „...По-средством тези войски в Европа (предвидени в схемата б.а.) владетелите ще

завладеят всичко това, което според изготвения план няма да трябва да делят с никого⁸.

Белърс категорично се разграничава от отношението на френския проект към Османската империя, още повече че този компонент на схемата предвижда инициране на военни действия или задвижването на проекта от силова акция, противоречаща на смисъла на цялото начинание – постигане на мир. Тази позиция е предопределена от утилитаристичното разбиране на Белърс, че „колкото повече този граждански (Европейската държава б.а.) съюз се разшири, толкова по-голям би бил мира на земята...”

От изложеното до тук може да се направи извода, че Югоизточна Европа присъства в идеята за европейско обединение дори във времето, когато тя е под османска власт. Вижда се и голямата разлика в разбирането на приоритетите относно принципите, върху които трябва да е построена европейската общност между автори на проекти, заемащи централно място в историята на европейската идея – Сюли и Пен. За френския автор политиката има първостепенно значение, докато за английския икономиката заема водещо място. Тази различна интерпретация на европейския проект и свързания с нея дебат продължава да е актуална и днес, отразена в противопоставянето на минималистичното тълкуване на интеграционната общност като малко повече от либерален пазар или максимализираната визия за европейска супер държава. В този контекст, интерпретацията и позоваването на европейската идея е различно в зависимост от целта на аргументацията.

БЕЛЕЖКИ

¹ Както е добре известно, терминът „интеграция” (integration) означава възстановяване на нещо в неговата цялост. Това понятие обикновено обозначава състояние на свързаност на отделните части и функции на система, организъм в нещо цяло.

² Вж. **Sjursen, H.** (2006) *Questioning EU Enlargement. Europe in search of Identity.* Routledge: London and New York

³ **Buonanno, L.** (2004) *European Identity.* – In **N. Nugent**(ed), *European Union Enlargement*, Palgrave Macmillan: New York: 84–103; **Elvert, J.** (2005) *A fool’s game or a comedy of errors?: EU Enlargements in comparative perspective*, In **W. Kaiser** (ed) *European Union Enlargement. A Comparative History*, Routledge: London New York; 189–209; **Stirk P.**, (1999) *The Origins and Development of European integration. A Reader and Commentary*, London: Pinter, p. 269.

⁴ **Guerrina, R.** (2002) *Europe. History, Ideas and Ideologies*, London: Arnold, p. 63–80, **Jordan, W.** (2002) “Europe” in the Middle Ages. In: *The Idea of Europe. From Antiquity to the European Union.* Cambridge University Press: Cambridge. pp. 72–91; **Деланги, Д.** (2004) *Изобретявайки Европа. Идея, идентичност, реалност*, Балкани: София, с. 72–92

⁵ Вж. **Велева, М.** (2006) *История на европейската идея*, УИ Климент Охридски: София.

⁶ **Fene, A.** (2004) *Emeric Cruce. Le nouveau Cynee’ ou discours d’estat representant les occasions et moyens d’establir une paix generale et la liberte du commerce par tout le monde aux*

monarques et princes souverains de ce temps., Press Universitaires de Reunes. pp. 1–107; **Heather, D.** (1992) *The Idea of European Unity*, London, p.17

⁷ Так там

⁸ **Heater, D.** (1992) *The Idea of European Unity*. London, pp. 53–56; **Hemleben, J.** (1943) *Plans for world peace through six centuries*. University of Chicago Press, Chicago, pp. 47–53

⁹ **Heater, D.** (1992) *Op. cit.*, pp. 33–35, 59; **Hemleben, J.** (1943) *Plans for world peace through six centuries*. University of Chicago Press, Chicago, p. 55.